

*dr Małgorzata Wosiek*¹

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Tendencje rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce przez pryzmat międzynarodowych porównań

WPROWADZENIE

Mimo ustawicznej modernizacji polskiej gospodarki, jej pozycja w światowych rankingach innowacyjności, konkurencyjności od lat jest dość stabilna, ale niestety niezadowolająca. Ta inercja sygnalizuje występowanie w polskiej gospodarce pewnych trwałych blokad jej wzrostu i rozwoju, które zaznaczają się w różnych sferach, wymiarach i poziomach funkcjonowania. W opracowaniu skupiono się na kwestiach dotyczących rozwoju i akumulacji kapitału ludzkiego. Wzięto pod uwagę dwie grupy czynników determinujących procesy akumulacji i rozwoju tego kapitału – o charakterze popytowym oraz podażowym. Do czynników podażowych zaliczono przede wszystkim szeroko rozumiane inwestycje sektora publicznego oraz prywatnego w kapitał ludzki w każdej fazie jego akumulacji, na etapie edukacji formalnej oraz zawodowej. Z kolei wśród czynników popytowych – warunkujących absorpcję tego czynnika produkcji – uwzględniono: działania stymulujące rozwój przedsiębiorczości, zmiany strukturalne w sektorze przedsiębiorstw w kierunku zwiększania udziału podmiotów należących do sektora *high-tech* oraz usług wiedzochłonnych, nakłady na działalność innowacyjną, badawczo-rozwojową oraz stopę bezrobocia i zatrudnienia.

Głównym celem prowadzonych rozważań jest analiza procesów rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce na tle tendencji obserwowanych w latach 1995–2011 w krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej pod kątem, czy w tych gospodarkach zaznacza się spójność działań w rozwoju kapitału ludzkiego, poprzez równoczesną stymulację popytowej oraz podażowej strony gospodarki.

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych, ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów, tel. +48 17 872 17 17/18, e-mail: mwosiek@univ.rzeszow.pl.

Postawiono hipotezę, że w Polsce to przede wszystkim czynniki o charakterze popytowym ograniczają czerpanie korzyści płynących z procesów akumulacji kapitału ludzkiego, a które to korzyści ujawniają się m.in. poprzez zwiększanie konkurencyjności polskiej gospodarki na arenie międzynarodowej. W opracowaniu konkurencyjność jest rozumiana ogólnie jako zdolność gospodarki do osiągnięcia możliwie największych korzyści z uczestnictwa w międzynarodowym podziale pracy w perspektywie długookresowej [Pangsy-Kania, 2004, s. 1].

MIEJSCE POLSKI W MIĘDZYNARODOWYCH RANKINGACH KONKURENCYJNOŚCI W LATACH 1995–2011

Odległe miejsce zajmowane przez Polskę w międzynarodowych rankingach konkurencyjności (zob. tabela 1, rysunek 1) wynika przede wszystkim z negatywnej oceny w takich aspektach, jak: na poziomie mikroekonomicznym – niska innowacyjność sektora przedsiębiorstw, niedostateczny poziom oszczędności gospodarstw domowych, a na poziomie makroekonomicznym – niesprawności systemu regulacyjnego (m.in. w zakresie ograniczania korupcji, zwiększania swobody prowadzenia działalności gospodarczej, podnoszenia jakości przepisów podatkowych) itp.

Taki obraz wyłania się z analizy cząstkowych wskaźników uwzględnianych w syntetycznej ocenie gospodarek narodowych m.in. przez: Światowe Forum Ekonomiczne (*World Economic Forum* – WEF), Międzynarodowy Instytut Rozwoju i Zarządzania (*Institut for Management and Development* – IMD), Bank Światowy (raport *Easy of Doing Business*) oraz Fundację Heritage (Indeks Wolności Ekonomicznej). Różnice mają nie tylko charakter ilościowy (jak np. niższe całkowite nakłady na B+R jako odsetek PKB, niższa liczba zgłoszeń patentowych), ale także jakościowy (jak np. niższa ocena sprawności działania instytucji publicznych). Przykładowo:

– w raporcie Światowego Forum Ekonomicznego² z 2013 roku podkreśla się silne strony polskiej gospodarki, jak: duży rynek wewnętrzny (20. miejsce wśród 148 ocenianych krajów), wysokie współczynniki skolaryzacji w szkolnictwie wyższym (19. miejsce) oraz poziom rozwoju rynku finansowego (38. miejsce). Więcej uwagi zwraca się jednak na słabości, jak: niska jakość infrastruktury, zwłaszcza transportowej (103.), niska sprawność instytucji publicznych (119.–130.), niska zdolność do zatrzymania i przyciągania talentów (119.–

² Pomiar konkurencyjności oparty jest na 12 filarach (w nawiasach podano miejsce Polski w raporcie z 2013 r.): A – Wymagania podstawowe (59.): 1. Instytucje (62.); 2. Infrastruktura (74.); 3. Równowaga makroekonomiczna (65.); 4. Zdrowie i edukacja na poziomie podstawowym (42.); B – Czynniki poprawiające efektywność (32.): 5. Wyższe wykształcenie i doskonalenie zawodowe (37.); 6. Efektywność rynku dóbr (57.); 7. Efektywność rynku pracy (80.); 8. Poziom rozwoju rynku finansowego (38.); 9. Gotowość techniczna (43.); 10. Rozmiar rynku (20.); C – Czynniki innowacyjności i rozwoju (65.): 11. Jakość środowiska biznesowego (65.); 12. Innowacyjność (65.) [WEF, 2013a, s. 316–317].

121.), niezadowalająca absorpcja technologii przez przedsiębiorstwa (114.) oraz niskie ich zaangażowanie w prace B+R (103.) [WEF, 2013a, s. 316–317]; – w raporcie Międzynarodowego Instytutu Rozwoju i Zarządzania (IMD)³ z 2013 roku do najmocniejszych stron polskiej gospodarki zaliczono: edukację (23. miejsce na 60 ocenianych krajów), kapitał finansowy (18.), prawo gospodarcze (17.) oraz ceny (17.). Z kolei znaczne słabości zidentyfikowano w takich wymiarach, jak: postawy i wartości (53.), zatrudnienie (48.), rynek pracy (45.), polityka fiskalna (36.), infrastruktura (36.–39.), inwestycje zagraniczne (56.).

Z przeglądu międzynarodowych raportów można wysnuć wnioski, że w Polsce względnie intensywnie inwestuje się w kapitał ludzki (sfera edukacji na wszystkich poziomach kształcenia w większości międzynarodowych raportów otrzymuje wysokie oceny), jednak opóźnienia modernizacji w innych wymiarach życia społeczno-gospodarczego powodują, że Polska nie jest w stanie zdyskontować korzyści płynących z tych działań. Polska gospodarka nie jest dostatecznie przygotowana do absorpcji nagromadzonego kapitału ludzkiego. Objawia się to m.in. wzrostem udziału bezrobotnych z wykształceniem wyższym w ogóle osób pozostających bez pracy (z 2,5% w 2000 roku do 12,4% w 2010 roku [Bank Danych Lokalnych]), a także wzmoczoną emigracją. Dane GUS wskazują, że od 2005 r. rocznie na pobyt stały emigruje około 20 tys. Polaków [Mały rocznik statystyczny, 2013, s. 117]. Wyniki spisu ludności w 2011 roku wykazały, że w momencie spisu 2 017,5 tys. osób przebywało na emigracji tymczasowej (powyżej 3 miesięcy), z czego 78% stanowili emigranci długookresowi, mieszkający za granicą dłużej niż 12 miesięcy. Dla porównania, spis ludności w 2002 roku wykazał prawie 3-krotnie niższą emigrację tymczasową – wtedy poza granicami kraju powyżej 3 miesięcy przebywało ok. 786,1 tys. osób [Migracje zagraniczne ludności, 2013, s. 49].

Optymistyczne światło na proces modernizacji polskiej gospodarki rzucają ostatnie lata, w których – według raportów IMD oraz Banku Światowego – Polska awansowała w rankingach rozwoju społeczno-ekonomicznego (zwłaszcza w porównaniu do 2008 roku) ze względu na zakres wolności ekonomicznej, konkurencyjność gospodarki czy warunki prowadzenia działalności gospodarczej. Z drugiej jednak strony w ocenie Światowego Forum Ekonomicznego oraz Fundacji Heritage w porównaniu do wyjściowego roku analizy (2001) pozycja rankingowa Polski nawet uległa obniżeniu (o jedną lokatę).

Dane zestawione w tabeli 1 wskazują, że zmiany obserwowane w polskiej gospodarce wpisują się w procesy dokonujące się w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Wszystkie państwa z tego regionu borykają się z niską jakością instytucji, niską efektywnością rynku pracy, niewykorzystanym wewnętrznym potencjałem na rzecz generowania innowacji. Kraje te cechują się

³ W ocenie uwzględnia się cztery grupy czynników mających istotny wpływ na poziom konkurencyjności (w nawiasach podano miejsce Polski w raporcie z 2013 r.): wyniki makroekonomiczne (36.), efektywność polityki rządu (27.), efektywność przedsiębiorstw (35.) oraz infrastrukturę (36.) [za:] *World Competitiveness online*, www.worldcompetitiveness.com/OnLine/App/Index.htm (dostęp 4.11.2013).

także bardzo niską zdolnością do zatrzymania i przyciągania talentów (według raportu WEF w 2012 roku Czechy zajęły pod tym względem 109. miejsce, Węgry – 126., Słowacja – 130.). We wszystkich analizowanych wschodnioeuropejskich gospodarkach najwyższe oceny przypisywane są systemowi edukacji – podkreślane jest zwłaszcza wysokie uczestnictwo w kształceniu na poziomie wyższym (według raportu WEF w 2012 roku Czechy zajęły 29. miejsce, Węgry – 35., Słowacja – 49.).

Tabela 1. Miejsce Polski w międzynarodowych rankingach konkurencyjności

Kraj		GCI/WEF			WCY/IMD			DB			IEF			
Rok		01	08	13	01	08	13	07	09	13	00	07	12	
Polska	A	41	53	42	45	44	33	75	54	55	63	87	64	
	B	-	4,3	4,5	-	47,99	65,43	-	-	-	-	58,77	64,2	
Grupa porównawcza 1														
Węgry	A	28	62	63	27	38	50	66	41	54	51	44	49	
	B	-	4,2	4,2	-	52,93	53,49	-	-	-	-	66,15	67,1	
Czechy	A	37	33	46	35	28	35	52	75	65	38	31	30	
	B	-	4,6	4,4	-	62,25	64,61	-	-	-	-	69,68	69,9	
Słowacja	A	40	46	78	67	30	47	36	36	46	82	40	51	
	B	-	4,4	4,1	-	62,25	54,48	-	-	-	-	68,37	67,0	
Grupa porównawcza 2														
Singapur	A	4	5	2	2	2	5	1	1	1	2	2	2	
	B	-	5,5	5,6	-	99,33	89,86	-	-	-	-	85,65	89,9	
Malezja	A	30	21	24	29	19	15	25	20	12	51	48	53	
	B	-	5,0	5,0	-	73,19	83,14	-	-	-	-	65,85	66,4	
Korea Płd.	A	23	13	25	28	31	22	23	23	8	38	36	31	
	B	-	5,3	5,0	-	58,88	75,17	-	-	-	-	68,65	69,9	
Tajwan	A	7	17	12	18	13	11	47	61	16	30	26	18	
	B	-	5,2	5,3	-	77,36	85,19	-	-	-	-	71,12	71,9	
Grupa porównawcza 3														
Wielka Brytania	A	12	12	10	19	21	18	5	6	7	4	6	14	
	B	-	5,3	5,4	-	71,90	79,15	-	-	-	-	81,55	74,1	
Niemcy	A	17	7	5	12	16	9	21	25	20	15	19	26	
	B	-	5,5	5,5	-	74,74	86,20	-	-	-	-	73,52	71,0	
Francja	A	20	16	23	25	25	28	35	31	34	38	45	67	
	B	-	5,2	5,1	-	66,02	71,33	-	-	-	-	66,15	63,2	
Liderzy rankingu 2013														
		GCI			WCY/IMD			DB			IEF (2012)			
1	Szwajcaria	5,67			USA			100			Singapur		Hong-Kong	89,9
2	Singapur	5,61			Szwajcaria			93,357			Hongkong		Singapur	87,5
3	Finlandia	5,54			Hongkong			92,783			N. Zelandia		Australia	83,1
4	Niemcy	5,51			Szwecja			90,531			USA		N. Zelandia	82,1
5	USA	5,48			Singapur			89,857			Dania		Szwajcaria	81,1
6	Szwecja	5,48			Norwegia			89,585			Norwegia		Kanada	79,9

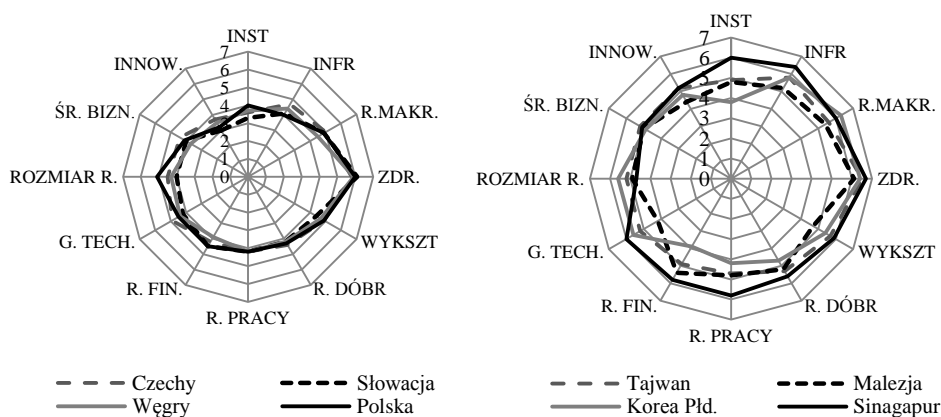
A – pozycja rankingowa; B – wartość indeksu.

GCI – *Global Competitiveness Index* (WEF) – w 2013 r. ocenie poddano 148 krajów, w 2008 r. – 134 kraje, w 2001 r. – 75 krajów; WCY – *World Competitiveness Yearbook* (IMD) – w 2013 r. oceniono 60 krajów, w 2008 r. – 55; w 2001 r. – 49; DB – *Easy of Doing Business* (World Bank) – w 2013 r. oceniano 185 krajów, w 2009 r. – 181; w 2007 r. – 175; IEF – *Index of Economic Freedom* (Fundacja Heritage) – w 2013 r. oceniono 185 krajów, w 2007 r. – 157; w 2000 r. – 123.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [WB, 2007, s. 6; WB, 2009, s. 6; WB, 2013, s. 3; WEF, 2001, s. 15; WEF, 2008, s. 23–32; WEF, 2013a, s. 15–22; IMD, 2002; IMD, 2008, s. 13; IMD, 2013, s. X–XI; IEF, 2013; IEF, 2002, s. 11; IEF, 2007, s. 9–13].

Generalizując, Polska wpisuje się w charakterystyki właściwe dla krajów w tej części Europy, nie wykazuje nadmiernych różnic w stosunku do tej grupy państw, a w wielu przypadkach można nawet przypisać jej pozycję lidera. Z reguły bowiem inne gospodarki z tego regionu zajmują w międzynarodowych rankingach szeroko rozumianej konkurencyjności niższą pozycję rankingową niż Polska (wyjątkiem jest pozycjonowanie krajów ze względu na swobody gospodarcze przez Fundację Heritage). Ma to jednak drugorzędne znaczenie, choć tłumaczy obecną sytuację Polski i podkreśla znaczenie kontekstu historycznego oraz kulturowego w procesach rozwoju. Należy ponadto zwrócić uwagę na to, że w ocenie Światowego Forum Ekonomicznego to Czechy zostały zaliczone do krajów, których rozwój napędzany jest przez innowacje, natomiast Węgry, Słowacja i Polska – według tej oceny – znajdują się ciągle na niższym, przejściowym etapie do tego stadium rozwoju [WEF, 2013a, s. 11].

Ścieżkę rozwojową krajów postsocjalistycznych warto porównać z doświadczeniami wybranych krajów rozwijających się, zwłaszcza z obszaru Azji Południowo-Wschodniej, jak np. Korea Płd., Malezja, Singapur i Tajwan. Są to bowiem gospodarki, które od kilku dekad charakteryzują się wysokim średniorocznym wzrostem gospodarczym, a od lat 60. XX w. znacznie unowocześniły swoje gospodarki. Ponadto, jak wskazują wyniki badań, kraje te dokonały znacznego postępu – na tle innych państw – w zakresie rozwoju (akumulacji oraz wykorzystania) kapitału ludzkiego [Jabłoński, 2011, s. 210].

Rysunek 1. Konkurencyjność krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej w 2012 roku w ocenie Światowego Forum Ekonomicznego

Legenda: INST – Instytucje; INFR – Infrastruktura; R. MAKR – Równowaga makroekonomiczna; ZDR. – Zdrowie i edukacja na poziomie podstawowym; WYKSZT – Wyższe wykształcenie i doskonalenie zawodowe; R. DÓBR – Efektywność rynku dóbr; R. PRACY – Efektywność rynku pracy; R. FIN. – Poziom rozwoju rynku finansowego; G. TECH. – Gotowość techniczna; ROZMIAR R. – Rozmiar rynku; ŚR. BIZN. – Jakość środowiska biznesowego; INNOW. – Innowacyjność.

Źródło: opracowanie na podstawie [WEF, 2013a, s. 168, 212, 238, 266, 316, 340, 342, 360].

Kraje azjatyckie, podobnie jak środkowoeuropejskie, cechują się wysokimi współczynnikami skolaryzacji na wszystkich poziomach kształcenia, a także – w odróżnieniu od postsocjalistycznych krajów Europy – relatywnie wysokim uczestnictwem w procesach kształcenia osób pracujących. W ocenie WEF w 2012 roku Korea Południowa osiągnęła najwyższy wskaźnik skolaryzacji na poziomie wyższym – w grupie 148 ocenianych krajów, Tajwan zajął 7. miejsce, Singapur 20., a Maleszja 62. Towarzyszyły temu wysokie oceny jakości systemu edukacji (według których np. Maleszja uplasowała się na 19. miejscu)⁴. Przy tym gospodarki te cechują się wyższym – niż kraje środkowoeuropejskie – poziomem innowacyjności, efektywniej funkcjonującymi rynkami wewnętrznymi oraz wysoką zdolnością do przyciągania i zatrzymania talentów (pod tym względem według raportu WEF w 2012 roku Tajwan zajął odpowiednio miejsca 58. i 49., Maleszja 22. i 20., Korea Południowa 31. i 25., a Singapur 2. i 8.) [WEF, 2013a, s. 168–360].

Można zatem przypuszczać, że akumulacja kapitału ludzkiego w państwach Azji Południowo-Wschodniej „popychana” była i jest nie tylko poprzez instrumenty podażowe, ale także „ciągniona” była i jest przez popytową stronę rynku, przez akumulację innych czynników wzrostu i rozwoju ekonomicznego, w rezultacie przez wzrost popytu krajowych rynków pracy na wykwalifikowanych pracowników [por. Jabłoński, 2011, s. 221]. Takiego „efektu ssania” wyraźnie brakuje w gospodarkach środkowo-europejskich, w tym także i w Polsce.

Jak wskazują badania R.J. Barro oraz J-W. Lee [2010, s. 37], w latach 1950–2010 stopa zwrotu z inwestycji w kapitał ludzki w krajach w południowej i wschodniej Azji (odpowiednio 11,3% oraz 10,3%) była wyższa niż w krajach europejskich i środkowej Azji (8,5%)⁵, co dowodziłoby „wyższości” azjatyckiej ścieżki rozwoju kapitału ludzkiego. Aczkolwiek według badań OECD prowadzonych regularnie w państwach członkowskich tej organizacji wynika, że w krajach Europy Środkowo-Wschodniej zarówno indywidualna stopa zwrotu z edukacji na poziomie wyższym, jak i stopa korzyści społecznych netto (uwzględniająca nie tylko prywatne, ale i publiczne koszty i korzyści związane ze zdobywaniem wykształcenia) należała do najwyższych. Według szacunków w 2008 roku

⁴ W odróżnieniu od krajów środkowoeuropejskich, gdzie nisko ocenia się jakość systemu edukacji. W tej kategorii Czechy zajęły 67. miejsce, Słowacja 130., Węgry 93., Polska 87. Dla porównania inne kraje azjatyckie zajęły odpowiednio miejsca: Tajwan 30., Korea Płd. 64., Singapur 3. [WEF, 2013a, s. 169, 213, 239, 267, 343, 361].

⁵ Do grupy obejmującej kraje europejskie i środkowej Azji R.J. Barro zaliczył: Albanie, Armenię, Bułgarię, Chorwację, Czechy, Estonię, Węgry, Kazachstan, Kirgistan, Litwę, Łotwę, Mołdawię, Polskę, Rumunię, Rosję, Serbię, Słowację, Słowenię, Tadżykistan, Ukrainę. Dla pełności obrazu dodać należy, że w cytowanych badaniach zarówno w gospodarkach azjatyckich, jak i postsocjalistycznych europejskich, stopy zwrotu z inwestycji w kapitał ludzki były niższe niż w krajach wysoko rozwiniętych (13,3%) [Barro, Lee, 2010, s. 37, 45–46].

indywidualna oraz publiczna stopa zwrotu z kształcenia na poziomie wyższym wynosiły odpowiednio: w Czechach 19,7% oraz 16,2%, na Węgrzech 24,8% oraz 27,2%, w Polsce 23,4% i 15%, na Słowacji 24,2% oraz 11,3% (dla porównania w Korei Płd. było to 9,3% oraz 11,6%, przy średniej w krajach OECD na poziomie 12,4% oraz 10,8%) [OECD, 2012, s. 178, 180]. Zatem należy mieć na uwadze, że wyniki badań dotyczących zwrotu z inwestowania w kształcenie silnie zależą od przyjętych założeń, okresu analizy oraz metody szacowania kosztów oraz korzyści związanych z uzyskiwaniem wykształcenia. Badania te dostarczają przybliżonego obrazu zróżnicowania opłacalności w edukację, natomiast dyskusyjna jest miara odległości w tym zakresie między poszczególnymi krajami [por. także Herbst, 2012, s. 20–30].

MIEJSCE POLSKI W MIĘDZYNARODOWYCH RANKINGACH KAPITAŁU LUDZKIEGO W LATACH 1995–2011

Z przeglądu międzynarodowych raportów oceniających konkurencyjność gospodarek narodowych wyłania się wniosek, że jedną z najmocniejszych stron gospodarki Polski jest kapitał ludzki. Wskazują na to zarówno oceny Światowego Forum Ekonomicznego, jak i Międzynarodowego Instytutu Rozwoju i Zarządzania. W odniesieniu do tego czynnika produkcji podkreśla się zwłaszcza jego ilościowe charakterystyki, jak [Wołodkiewicz-Donimirski, 2011, s. 31]:

- wysoki udział osób z wykształceniem ponadpodstawowym w ogólnej liczbie ludności w wieku 20–24 lata,
- wysoką dynamikę przyrostu udziału osób z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie ludności w wieku 25–64 lata. Wskaźnik podniósł się z 11,4% w 2000 r. do 23% w 2010 r. Średnioroczna stopa wzrostu tego wskaźnika w Polsce (o 7,2% w latach 2000–2010) należała do najwyższych wśród krajów OECD (przy średnim wzroście tego wskaźnika w krajach OECD w tym samym okresie na poziomie 3,7%) [OECD, 2012, s. 36–37]⁶,
- względnie wysoką liczbę absolwentów kierunków ścisłych i technicznych oraz humanistycznych i społecznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w kategorii wiekowej od 20 do 29 lat. W tym przekroju na 26 krajów UE (z wyjątkiem Luksemburga, dla którego brak danych) Polska została wyprzedzona tylko przez Litwę, Irlandię i Francję.

W tej pozytywnej ocenie niepokój mogą budzić co najmniej dwa aspekty. Po pierwsze, wymienione wskaźniki opisują inwestycje dokonywane w kapitał ludzki. Wysokie oceny w tym elemencie nie korespondują z równie efektywnym

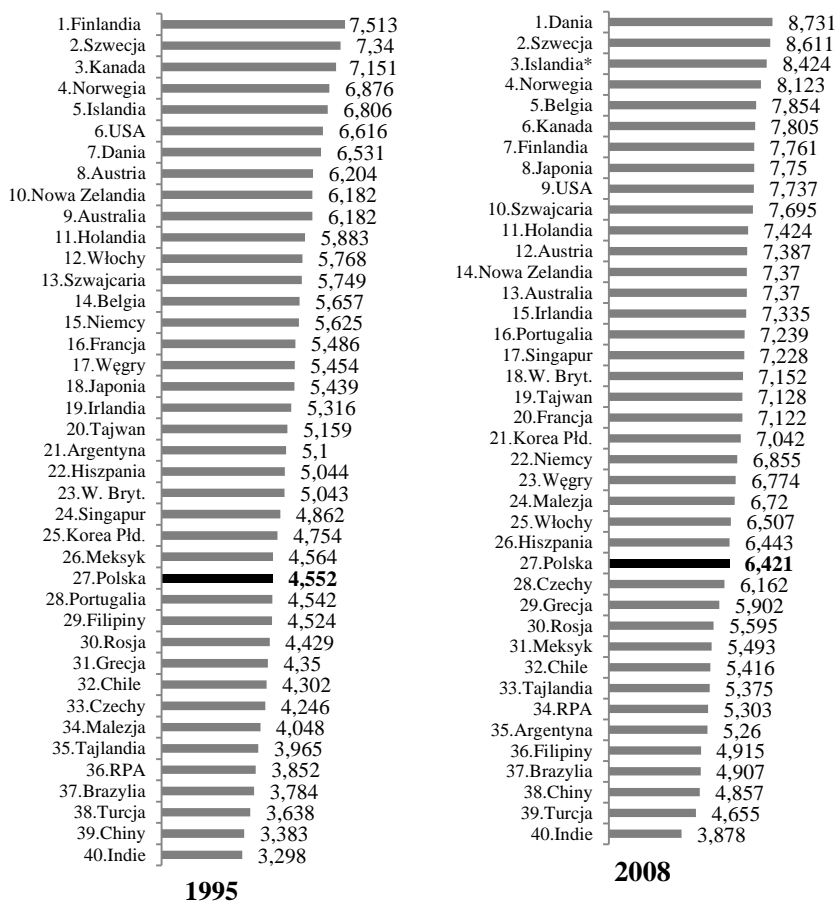
⁶ Odpowiednio w innych krajach wskaźnik ten wynosił: Czechy 4,3%, Węgry 3,7%, Korea Południowa 5,2%, Słowacja 5,3% [OECD, 2012, s. 36–37].

spożytkowaniem tych inwestycji (świadczą o tym niskie oceny sprawności rynku pracy czy zdolności do zatrzymania i przyciągania talentów). Po drugie, wymienione wskaźniki odzwierciedlają przede wszystkim zmiany ilościowe. Znacznie gorsze oceny Polska odnotowała w ocenie jakości systemu edukacji na poziomie wyższym (87. miejsce wśród 148 krajów w raporcie Światowego Forum Ekonomicznego z 2013 roku [WEF, 2013a, s. 317]. Potwierdzają to także wyniki prowadzonego od 2000 roku przez OECD międzynarodowego badania umiejętności uczniów PISA (*Programme for International Student Assessment*). Przykładowo w 2009 r. z matematyki uczniowie z Singapuru osiągnęli w tym badaniu przeciętnie 562 punkty (2. miejsce), Korei Płd. – 546 (4. miejsce), Tajwanu – 543 (5.), Słowacji – 497 (23.), Polski – 495 (25.), Czech – 493 (27.), Węgier – 490 (29.) [*Highlights From PISA 2009*, 2010, s. 18].

Gdy weźmiemy pod uwagę zmianę pozycji Polski na międzynarodowej mapie całościowo ocenianego kapitału ludzkiego w latach 1995–2008 (zob. rysunek 2), to okazuje się, że mimo widocznych i dynamicznych postępów w rozwoju tych aktywów, pozycja rankingowa Polski w grupie ocenianych 40 krajów nie uległa zmianom. W 1995 r. wartość wskaźnika kapitału ludzkiego w Polsce wynosiła 4,552 i dawało to jej 27. miejsce; w 2008 r. indeks wzrósł do 6,421, ale pozycja rankingowa nie uległa zmianie. Wskazywałoby to, że podobne procesy, z podobną dynamiką dokonują się także w innych gospodarkach.

Analizując pozycje rankingowe zajmowane przez kraje z Europy Środkowo-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej okazuje się, że w 1995 roku jedynie Malezja i Czechy były niżej sklasyfikowane niż Polska (odpowiednio miejsca 34. i 33.). Natomiast w 2008 roku były to już tylko Czechy i to sklasyfikowane tylko jedną lokatę niżej niż Polska (miejsce 28.). Ponadto w ciągu analizowanych 13 lat wszystkie kraje (poza Węgrami) poprawiły swoją pozycję rankingową – w największym stopniu Malezja (o 10 miejsc) oraz Singapur (o 7 miejsc). To sugerowałoby, że procesy akumulacji kapitału ludzkiego w polskiej gospodarce – na tle innych krajów – przebiegają relatywnie mniej dynamicznie i nie pozwalają Polsce na istotną poprawę międzynarodowej pozycji w tym zakresie.

Patrząc całościowo na rankingi gospodarek zilustrowane na rysunku 2 oraz w tabeli 1 można zauważyć, że w odniesieniu do wielu analizowanych krajów miejsce w rankingu konkurencyjności jest zbliżone do miejsca zajmowanego w rankingu kapitału ludzkiego. Przykładowo współczynnik korelacji liniowej Pearsona między miejscem zajmowanym w rankingu Światowego Forum Ekonomicznego a pozycją w rankingu kapitału ludzkiego wyniósł 0,736. Na podobne współzależności między kapitałem ludzkim a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego wskazują także wyniki innych międzynarodowych badań porównawczych [zob. Lucas 1998 za: Jabłoński, 2010, s. 154].

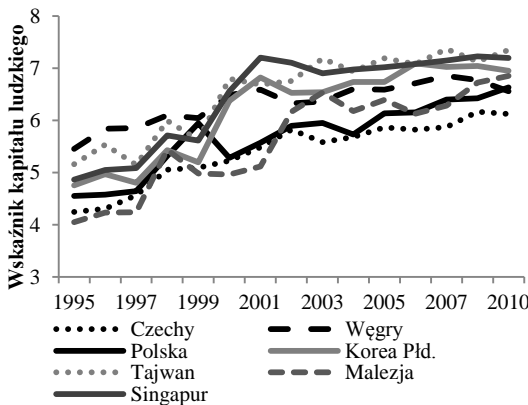
Rysunek 2. Ranking krajów ze względu na poziom kapitału ludzkiego⁷

Źródło: opracowanie na podstawie [Yeh-Yun Lin, Edvinsson, 2011, s. 25–26].

Wysoka jakość kapitału ludzkiego nie zawsze gwarantuje wysoką pozycję w międzynarodowym podziale pracy, ale niewątpliwie niski poziom kapitału ludzkiego jest barierą do przechodzenia do wyższego stadium, w którym konku-

⁷ W ocenie kapitału ludzkiego uwzględniono następujące wskaźniki: dostępność wykwalifikowanej siły roboczej, wskaźnik stałego doszkalania zawodowego, odsetek dorosłych (powyżej 15 lat) umiejących czytać i pisać, liczba studentów studiów wyższych (wskaźnik skolaryzacji na tym poziomie edukacji), liczba nauczycieli akademickich przypadająca na jednego studenta, liczba użytkowników Internetu (na 1000 mieszkańców), wydatki publiczne na edukację (% PKB). Wskaźniki nawiązują do informacji udostępnionych w bazie danych IMD. Syntetyczny wskaźnik kapitału ludzkiego obliczono jako średnią arytmetyczną wskaźników cząstkowych. Wykorzystane w badaniach wskaźniki cząstkowe zostały unormowane w przedziale [1–10], gdzie 10 to wartość maksymalna [Yeh-Yun Lin, Edvinsson, 2011, s. 19–20].

rencyjność, rozwój społeczno-gospodarczy mogą być oparte na innowacjach. Awans cywilizacyjny wymaga ponadto, by rozwój kapitału ludzkiego był spójny z przemianami w innych obszarach gospodarki. Między tymi kategoriami występują dość silne relacje o charakterze sprzężenia zwrotnego – kapitał ludzki jest bowiem zarówno czynnikiem, jak i wynikiem rozwoju społeczno-gospodarczego [Herbst, 2012, s. 33–49]. Zależności te podkreślają, że spójna strategia rozwoju zasobów kapitału ludzkiego, powinna koncentrować się nie tylko na działaniach podażowych (inwestycjach), ale także na pobudzaniu popytowej strony gospodarki, by wywołać efekt „ssania” na wykształconych pracowników (co może przyczynić się do wzrostu, tak indywidualnej, jak i społecznej stopy zwrotu z inwestycji w kapitał ludzki).

Oszacowanie parametrów liniowej funkcji trendu	Par. kierunkowy liniowej f. trendu	Błąd standardowy oszacowania par. kier.	Współczynnik determinacji
Czechy	0,129	0,0126	0,889
Węgry	0,077	0,0118	0,767
Polska	0,137	0,0153	0,862
Korea Płd.	0,174	0,0238	0,805
Tajwan	0,158	0,0212	0,811
Malezja	0,193	0,0225	0,850
Singapur	0,172	0,0266	0,762

Kraj	Wskaźnik kapitału ludzkiego														
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010
Czechy	4,25	4,31	4,56	5,06	5,09	5,23	5,49	5,82	5,58	5,68	5,87	5,82	5,87	6,16	6,12
Węgry	5,45	5,84	5,85	6,10	6,04	6,48	6,59	6,33	6,36	6,60	6,59	6,71	6,85	6,77	6,56
Polska	4,55	4,57	4,64	5,32	5,94	5,28	5,57	5,89	5,95	5,73	6,13	6,15	6,40	6,42	6,63
Korea Płd.	4,75	4,97	4,80	5,43	5,20	6,38	6,82	6,52	6,54	6,73	6,73	7,09	7,02	7,04	6,95
Tajwan	5,16	5,53	5,15	5,99	5,63	6,79	6,69	6,75	7,18	6,94	7,19	7,08	7,37	7,13	7,35
Malezja	4,05	4,23	4,24	5,43	4,98	4,96	5,12	6,17	6,53	6,18	6,39	6,13	6,28	6,72	6,85
Singapur	4,86	5,05	5,08	5,71	5,62	6,56	7,20	7,10	6,90	6,98	7,02	7,08	7,14	7,23	7,20

Rysunek 3. Tendencje rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce na tle wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej

Źródło: opracowanie na podstawie [Yeh-Yun Lin, Edvinsson, 2011, s. 144, 226, 246; Yeh-Yun Lin, Edvinsson, Cheng, Beding, 2013, s. 83–84].

Pozytywnie należy ocenić to, że w latach 1995–2010 Polska, podobnie jak pozostałe rozpatrywane kraje Europy Środkowo-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej powiększały swój kapitał ludzki, a proces ten miał przy tym ukierunkowany charakter (o czym świadczą wysokie wartości obliczonych współczynników determinacji – zob. rysunek 3).

Oszacowane parametry liniowej funkcji trendu (rysunek 3) wskazują, że omawiane zmiany przebiegały w krajach azjatyckich z wyższą dynamiką niż w grupie państw wschodnioeuropejskich (wśród państw z tego regionu najwyższym średniorocznym przyrostem kapitału ludzkiego cechowała się Polska). Zróznicowana dynamika powiększania zasobów kapitału ludzkiego (z przewagą krajów azjatyckich) jest przesłanką do wnioskowania, że w rozwoju kapitału ludzkiego pożądana jest równoczesna stymulacja czynników popytowych oraz podażowych determinujących procesy akumulacji tego czynnika wytwórczego. Może też świadczyć o tym, że takiej spójności brakuje w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym także i w Polsce.

PODSUMOWANIE

Analiza procesów rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce na tle tendencji obserwowanych w latach 1995–2011 w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej oraz w krajach Azji Południowo-Wschodniej pozwala na wyciągnięcie kilku wniosków dotyczących strategii stymulowania rozwoju tego czynnika wytwórczego.

Po pierwsze, w rozwoju kapitału ludzkiego w krajach azjatyckich zaznacza się większa spójność działań – niż w gospodarkach wschodnioeuropejskich, w tym w Polsce – która wyraża się równoczesną stymulacją tych procesów za pomocą czynników popytowych oraz podażowych. Takie równoległe oddziaływanie przyczynia się do bardziej dynamicznego przyrostu zasobów tego czynnika wytwórczego w gospodarkach azjatyckich, ale przede wszystkim pozwala tym krajom na zdyskontowanie w relatywnie wyższym stopniu nakładów poniesionych na akumulację kapitału ludzkiego (o czym świadczą m.in. wysokie lokaty tych krajów w międzynarodowych rankingach konkurencyjności).

Po drugie, przedstawione dane wydają się wskazywać, że w gospodarkach wschodnioeuropejskich (w tym w Polsce) procesy akumulacji kapitału ludzkiego przebiegają niejako w oderwaniu od procesów modernizacji w sferze realnej i regulacji gospodarki. O ile kraje te w międzynarodowych rankingach relatywnie wysoko plasują się w ocenach kapitału ludzkiego (inwestycji w ten kapitał), o tyle zajmują znacznie bardziej odległe pozycje ze względu na sprawność instytucji publicznych, absorpcję technologii przez przedsiębiorstwa, ich innowacyjność oraz zaangażowanie w prace badawczo-rozwojowe. Dysonans między tymi procesami skutkuje niewykorzystaniem wykwalifikowanych zasobów pracy – o czym świadczy m.in. niska zdolność tych gospodarek do zatrzymania talentów i relatywnie niższe stopy zwrotu z inwestycji w kapitał ludzki (niż w krajach Azji południowej i wschodniej).

Przedstawione wnioski mogą stanowić argument przemawiający za prawdziwością postawionej hipotezy badawczej głoszącej, że w Polsce to przede

wszystkim czynnikami o charakterze popytowym blokują czerpanie korzyści z procesów akumulacji kapitału ludzkiego. W świetle przeprowadzonych rozważań wydaje się, że obecnie w Polsce w tym obszarze gospodarki tkwią zasadnicze blokady efektywności, uzyskiwania korzyści z inwestycji ukierunkowanych na kapitał ludzki. Przedstawione analizy nie stanowią jednak wystarczającej podstawy do pełnej weryfikacji postawionej hipotezy. W tym celu wiele zasygnalizowanych kwestii – zwłaszcza dotyczących aktywizacji popytowej strony gospodarki w rozwoju kapitału ludzkiego – powinno stanowić przedmiot dalszych, pogłębionych analiz.

LITERATURA

- Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl.
- Barro R.J., Lee J-W., 2010, *A new data set of education attainment in the world 1950–2010*, NBER Working Paper, no. 15902.
- Herbst M., 2012, *Edukacja jako czynnik i wynik rozwoju regionalnego. Doświadczenia Polski w perspektywie międzynarodowej*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Highlights From PISA 2009*, 2010, National Center for Education Statistics, Institute of Education Science, Washington, D.C. [za:] <http://nces.ed.gov/pubs2011/2011004.pdf> (dostęp 25.11.2013).
- IEF, 2002, *Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report*, The Heritage Foundation, Washington D.C.
- IEF, 2007, *2007 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation, Washington D.C.
- IEF, 2013, *Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation, Database, www.heritage.org, (dostęp 10.09.2013).
- IMD, 2002, *The World Competitiveness Scoreboard 2002* [za:] <http://imd-wcy.blogspot.com/2009/05/world-competitiveness-scoreboard-2002.html> (dostęp 4.11.2013).
- IMD, 2008, *IMD World Competitiveness Yearbook 2008*, IMD, Lozanna.
- IMD, 2013, *IMD World Competitiveness Yearbook 2013*, IMD, Lozanna.
- Jabłoński Ł., 2010, *Zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego w krajach OECD na przełomie XX i XXI wieku*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, z. 16.
- Jabłoński Ł., 2011, *Modernizacja gospodarki poprzez kapitał ludzki. Doświadczenia krajów rozwijających się południowej i wschodniej Azji*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, z. 18.
- Lucas R.E., 1988, *On the mechanics of economics development*, „Journal of Monetary Economics”, no. 22.
- Mały rocznik statystyczny 2013*, 2013, GUS, Warszawa.
- Migracje zagraniczne ludności. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, 2013, GUS, Warszawa.
- OECD, 2012, *Education at a Glance 2012. OECD indicators*, OECD Publishing [za:] http://www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf (dostęp 11.11.2013).
- Pangsy-Kania S., 2004, *Konkurencyjność polskiej gospodarki przez pryzmat międzynarodowych rankingów* [w:] *Unifikacja gospodarek europejskich: szanse i zagrożenia*,

- red. A. Manikowski, A. Psyk, Wyd. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- WB, 2007, *Doing Business 2007. How to reform*, The World Bank and the International Finance Corporation, Washington D.C.
- WB, 2009, *Doing Business 2009*, The World Bank and the International Finance Corporation, Washington D.C.
- WB, 2012, *Doing Business 2012. Doing Business in a more transparent world*, The World Bank and the International Finance Corporation, Washington D.C.
- WB, 2013, *Doing Business 2013. Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises*, The World Bank and the International Finance Corporation, Washington D.C.
- WEF, 2001, *The Global Competitiveness Report 2001–2002*, World Economic Forum, Genewa.
- WEF, 2008, *The Global Competitiveness Report 2008–2009*, World Economic Forum, Genewa.
- WEF, 2013a, *The Global Competitiveness Report 2013–2014*, World Economic Forum, Genewa.
- WEF, 2013b, *The Global Competitiveness Index Data Platform*, World Economic Forum, www.weforum.org (dostęp 10.09.2013).
- World Competitiveness online*, <https://www.worldcompetitiveness.com/OnLine/App/Index.htm> (dostęp 4.11.2013).
- Wołodkiewicz-Donimirski Z., 2011, *Innowacyjność polskiej gospodarki na tle międzynarodowym*, „Studia BAS” nr 1(25).
- Yeh-Yun Lin C., Edvinsson L., 2011, *National intellectual capital: comparison of 40 countries*, New York: Published by: Springer Science + Business Media.
- Yeh-Yun Lin C., Edvinsson L., Chen J., Beding T., 2013, *National Intellectual Capital and the Financial Crisis in China, Hong Kong, Singapore, and Taiwan*, Springer-Briefs in Economics, Vol. 8.

Streszczenie

Celem opracowania jest analiza procesów rozwoju kapitału ludzkiego w Polsce na tle tendencji obserwowanych w latach 1995–2011 w krajach Europy Środkowo-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej pod kątem, czy w tych gospodarkach zaznacza się spójność działań w rozwoju kapitału ludzkiego, poprzez równoczesną stymulację popytowej oraz podażowej strony gospodarki. Postawiono hipotezę, że w Polsce to przede wszystkim czynniki o charakterze popytowym ograniczają czerpanie korzyści płynących z procesów akumulacji kapitału ludzkiego, a które to korzyści ujawniają się m.in. poprzez zwiększanie konkurencyjności polskiej gospodarki na arenie międzynarodowej.

Analizy pozwalają stwierdzić, że w krajach azjatyckich zaznacza się większa spójność działań w rozwoju kapitału ludzkiego – niż w gospodarkach wschodnioeuropejskich, w tym w Polsce – która wyraża się równoczesną stymulacją tych procesów za pomocą czynników popytowych oraz podażowych. Po drugie, przedstawione dane sugerują, że w Polsce (podobnie jak w innych krajach wschodnioeuropejskich) procesy akumulacji kapitału ludzkiego przebiegają niejako w oderwaniu od procesów modernizacji w sferze realnej i regulacji gospodarki, co skutkuje niewykorzystaniem wykwalifikowanych zasobów pracy.

Przedstawione wnioski mogą stanowić argument przemawiający za prawdziwością postawionej hipotezy badawczej, ale nie stanowią wystarczającej podstawy do jej pełnej weryfikacji. W tym celu wiele zasygnalizowanych kwestii – zwłaszcza dotyczących aktywizacji popytowej strony gospodarki w rozwoju kapitału ludzkiego – powinno stanowić przedmiot dalszych, pogłębionych analiz.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, polska gospodarka, kraje Europy Środkowo-Wschodniej, kraje Azji Południowo-Wschodniej

The Development of Human Capital in Poland: Seeing through the Prism of International Comparisons

Summary

The aim of the study is the comparative analysis of the human capital development processes in Poland, other Central and Eastern European countries and South-East Asia in the years 1995-2011 in terms of whether these economies emphasize the coherence of human capital development through simultaneous stimulation of the demand and supply factors. It is hypothesized that the primarily factors that limit the benefits from the process of accumulation of human capital in Poland (manifested in the rise of competitiveness) lay on the demand side of the economy.

The analysis allows to conclude that greater coherence of action in the development of human capital can be observed in South-East Asia than in the Eastern Europe, including Poland. The coherence is expressed by the simultaneous stimulation of these processes on the demand and supply side of the economy. Secondly, the presented data suggest that in Poland (as in other Eastern European countries, processes of human capital accumulation run somewhat independently with the processes of modernization of the real and regulation sphere of economy which results in underutilisation of qualified labour force.

The proposals may be an argument for the veracity of the research hypothesis, but are not sufficient to its full verification. Thus, future in-depth research is required, especially on the stimulation of the development of human capital through the demand side of the economy.

Keywords: human capital, polish economy, Central and Eastern European countries, South-east Asian economies

JEL: E24, J24, O15